
Първа част
НАШЕТО ТРУДНО
ПОЛОЖЕНИЕ

1.

Самотата и тревожността на съвременния човек

Какви са основните вътрешни проблеми на хората в наши дни? Когато се вгледаме по-задълбочено във външните поводи за тревожност, например заплахата от война, военните призовки, икономическата несигурност – какви конфликти откриваме в основата на всичките тези тревоги? Естествено, симптомите на безпокойство, за които говорят хората – както в нашето време, така и във всяко друго време, – са чувството, че са нещастни, неспособността им да вземат решения по отношение на брака или житейското си призвание, общото чувство на отчаяние и безсмислие в живота им и така нататък. Но в какво се състоят тези симптоми?

В началото на ХХ в. най-честата причина за подобни проблеми – както Зигмунд Фройд толкова добре я определя – беше затруднението човек да приеме инстинктивната, сексуална страна на живота и произтичащия от това затруднение конфликт между сексуалните импулси и социалните табути. По-късно, през 20-те години на ХХ в. Ото Ранк пише, че човешките психологически проблеми се коренят в чувството за малоценност, неадекватност и вина. През 30-те години на ХХ в. фокусът на психологическия конфликт се измести отново: общият знаменател по това време, както изтъква Карен Хорни, е враждебността между индивида и групата, обикновено свързана със стремежа към надпревара и първенство. Какви са фундаменталните проблеми в средата на ХХ в.?

Празните хора

МОЖЕ ДА ПРОЗВУЧИ ИЗНЕНАДВАЩО, АКО, основавайки се на собствената си клинична практика, както и на практиката на моите колеги в областта на психологията и психиатрията, заявя, че основният проблем на хората в средата на двадесети век е *празнотата*. Имам предвид не само това, че много хора не знаят какво искат, но и факта, че обикновено нямат ясна представа какво изпитват. Когато говорят за липсата на самостоятелност или се оплакват от неспособността си да вземат решения – трудности, присъстващи във всяко десетилетие, – веднага става ясно, че проблемът в основата на всичко това е липсата на конкретно изживяване за собствените желания или нужди. Ето как те се чувстват тласкани на сам-натам, изпитвайки болезнено безсилие, понеже усещат вакуум вътре в себе си, някаква празнота. Оплакванията, които ги карат да търсят помощ, понякога са свързани например с това, че интимните им връзки винаги се разпадат или че не могат да осъществят плановете си за брак, или пък че не са доволни от брачния си партньор. Но само след няколко думи става ясно, че те очакват от брачния си партньор – бил той реален или въображаем – да запълни някаква липса, да запълни някаква празнота в самите тях; а чувствата за тревожност и гняв се пораждат от факта, че той не го прави.

По принцип хората говорят съвсем уверено за това какво *би трябвало* да искат – да завършат колежа, да си намерят работа, да се влюбят, да се оженят и да създадат семейство, – но съвсем скоро дори и за тях става очевидно, че просто повтарят онова, което околните – били те родители, преподаватели или работодатели – очакват от тях, а не могат да кажат какво искат самите те. Преди две десетилетия подобни външни цели биха могли да се приемат сериозно; но в наши дни човек осъзнава – още докато го изговаря на глас, – че в действителност нито обществото, нито родителите му предявяват подобни изисквания към него. Поне на теория, родителите многократно са му повтаряли, че му дават сво-

бодата да решава сам за себе си. Освен това човек осъзнава, че преследването на подобни външни цели не би му помогнало особено много. Но това само още повече задълбочава проблема му, тъй като неговото убеждение, а дори и усещане за реалността на собствените му цели е толкова слабо. Или както се изрази един човек: „аз съм просто сбор от огледала, отразяващи това, което околните очакват от мен.“

В предишните десетилетия, ако търсецят психологическа помощ не знаеше какво иска или какво изпитва, обикновено се предполагаше, че той има нужда от нещо съвсем конкретно, например сексуално удовлетворение, но не се осмелява да го признае дори пред себе си. Фройд изясни, че когато желанието е налице, основната необходимост бе да се освободи неговото потискане. Желанието трябваше да се осъзнае и в крайна сметка по този начин можеше да се помогне на пациента да успее да го удовлетвори, съобразявайки се с реалните условия. Но съвременното общество е доста поосвободено от сексуалните табута – „Докладите на Кинси“ хвърлят яснота по този въпрос, в случай че някой все още изпитва съмнения. Възможностите за сексуално задоволяване са лесно осъществими за хората, които нямат ясно изяви други проблеми. Нещо повече, сексуалните проблеми на съвременните хора, които търсят терапевтична помощ, обикновено не са свързани с борба срещу социалните забрани като такива, а много по-често с някакъв дефицит в самата им личност, например с липсата на потентност или с неспособността за съответстващите силни чувства в отговор на сексуалния партньор. С други думи, най-често срещаните проблеми в наши дни не са социалните табута по отношение на секса, нито чувството на вина от самия секс, а фактът, че сексът – за толкова много хора – се оказва само някакво кухо, механично, изпразнено от съдържание преживяване.

Сънят на една млада жена илюстрира дилемата на човека-огледало. Тя бе доста освободена в сексуално отношение, но искаше да се омъжи и не можеше да избере между двама потенциални съпрузи. Единият бе стабилен мъж от средна-

та класа, когото състоятелното ѝ семейство би одобрило, но другият споделяше в много по-голяма степен артистичните ѝ бохемски интереси. По време на болезнените си пристъпи на нерешителност, докато не можеше да определи какъв вид личност всъщност е тя и какъв живот би искала да води, жената бе сънувала, че някакво огромно множество хора гласува за кого от двамата трябва да се омъжи. В съня си бе изпитала облекчение – решението наистина било напълно удобно! Единственият ѝ проблем бил, че когато се събудила изобщо не си спомняла как е приключило самото гласуване.

Изхождайки от собствения си вътрешен опит, много хора биха могли да потвърдят пророческите думи на Т. С. Елиът, написани през 1925 г.:

*Ние сме празните хора,
ние сме натъпканите хора,
превити надве,
главите ни пълни със слама. Уви!*

*Контури без форма, нюанси без цвят,
парализирана сила, застинал жест.*

Вероятно някои читатели предполагат, че тази празнота, тази неспособност човек да разбере какво чувства и какво иска се дължи на факта, че живеем във време на несигурност – време на война, на военни призовки, на икономически промени, а бъдещето, което ни очаква е нестабилно, както и да го погледнем. Нищо чудно, че човек не знае какви планове да прави и се чувства напълно безплоден! Но това заключение е твърде повърхностно. Както ще видим по-нататък, проблемите се крият много по-дълбоко от външните обстоятелства, които ги провокират. Освен това същите тези обстоятелства, залегнали в нашето общество, всъщност са симптоматични както за войната, икономическите катаклизми и социалните промени, така и за психологическите проблеми, които обсъждаме тук.

Други читатели биха повдигнали един по-различен въпрос: „Макар и да е вярно, че хората, които търсят психоло-

гическа помощ, се чувстват празни и кучи, то не са ли това *невротични* проблеми, които не се отнасят непременно до мнозинството от хората?“ Разбира се, бихме отвърнали ние, хората, които се консултират с психотерапевти и психоаналитици, не характеризират средностатистическата част от населението. По начало те са тези, които вече не намират смисъл в общоприетите преструвки и забрани на обществото. Твърде често това са по-чувствителните и по-талантливите членове на обществото; те се нуждаят от помощ, грубо казано, понеже не ги бива чак толкова да организират живота си върху някаква рационална основа, колкото „добре приспособеният“ гражданин, който е в състояние поне за момента да прикрива своите вътрешни конфликти. Пациентите на Фройд от 90-те години на XIX в. и от първото десетилетие на XX в., които отиват при него със сексуалните проблеми, описани от него, определено не спадат към типичните представители на викторианската култура: повечето хора край тях продължават да живеят, подчинявайки се на обичайните забрани и установеното рационално мислене на викторианското общество, вярвайки, че сексът е отвратителен и трябва да се прикрива, доколкото е възможно. Но след Първата световна война, през 20-те години на XX в., тези сексуални проблеми се превръщат в открита епидемия. Почти всеки по-чувствителен човек в Европа и Америка по това време изживява същите конфликти между сексуалните пориви и социалните забрани, които измъчват съвсем малка част от хората само едно-две десетилетия по-рано. Колкото и да е високо мнението ни за Фройд, не сме чак толкова наивни, за да допуснем, че той и научните му трудове са причината за това развитие; той просто го предсказва. По този начин един сравнително малък брой хора – тези, които са потърсили психотерапевтична помощ в процеса на борбата си за вътрешна интеграция – впоследствие се оказват барометър, който до голяма степен отразява конфликтите и напрежението под психологическата повърхност на обществото. Този барометър трябва да се приема сериозно, тъй като той е един

от най-добрите индекси за разрухата, разпада и проблемите, които все още не са се изявили, но съвсем скоро могат да се разраснат и да обхванат цялото общество.

Нещо повече, проблемът за вътрешната празнота на съвременния човек се наблюдава не само в кабинетите на психолози и психоаналитици. Има много социологически данни, които сочат, че „кухотата“ вече се проявява по множество различни начини в нашето общество. В прекрасната си книга „Самотната тълпа“, която привлече вниманието ми тъкмо докато пишех тези глави, Дейвид Рийзман открива същата тази празнота в своя завладяващ анализ на съвременния американски характер. Преди Първата световна война, пише Рийзман, типичният американец е „вътрешно управляем“ спрямо себе си. Той е възприел стандартите, на които са го учили, морален е – в късновикторианския смисъл на думата – и има силни мотиви и амбиции, макар и извлечени отвън. Той живее така, сякаш получава стабилност от някакъв вътрешен жироскоп¹. Това е типът, който отговаря на ранното психоаналитично описание за емоционално потисната личност, който се ръководи от един силен Свъръхаз.

Но понастоящем типичният американски характер, продължава Рийзман, е „външно управляем“. Той се стреми не да изпъква, а да се „впише в средата“; той живее така, сякаш го ръководи някакъв радар, прикрепен към главата му, който постоянно му казва какво очакват околните от него. Този човек-радар получава своите мотиви и насоки от околните; и точно като онзи, който описваше себе си като сбор от огледала, той е в състояние да реагира, но не и да избира; той няма свой собствен действителен център на мотивация.

Нито ние, нито пък Рийзман иска да каже, че трябва да се възхищаваме от управляваните отвътре хора от късно-

---

¹ Диск, който се върти с голяма ъглова скорост около оста си на симетрия и основното му свойство е, че оста му се стреми да запази първоначалното си направление в пространството. Поради това се използва най-често за навигация в плавателни съдове и в авиацията за стабилизиране и поддържане на курса. – Б.р.

викторианската епоха. Подобни личности набират силата си, правейки външните правила вътрешни чрез разделяне и обособяване на волята от интелекта и чрез потискането на чувствата си. Този тип хора са добре пригодени за успех в бизнеса, понеже подобно на железопътните магнати от XIX в. и капиталистите-индустриалци могат да манипулират хората така, както камионетката за въглища или фондовата борса. Жироскопът е прекрасен символ за тях, тъй като означава един напълно механичен център на стабилност. Уилям Рандолф Хърст е пример за този тип: той натрупва огромно влияние и богатство, но под привидната си сила крие толкова тревожност – особено по отношение на смъртта, – че не позволява на никого да употребява думата „смърт“ в негово присъствие. Човекът-жироскоп често пъти оказва бедствено влияние върху децата си поради своята закостенялост, догматизъм и неспособност да се учи и да се променя. Според мен нагласата и поведението на тези хора е пример за това как определени отношения в едно общество са склонни да кристализират в закостенялост точно преди да се сгромолясат. Не е трудно да се види как период на празнота по принцип следва разрухата на периода на „железния човек“; махнете му жироскопа и той се оказва кук.

Така че няма защо да леем сълзи за измирането на човека-жироскоп. На надгробния му камък можем да напишем следната епитафия: „Като динозаврите той бе могъщ, но не можеше да се променя; бе силен, но му липсваше способността да се учи.“ Основният смисъл, който можем да извлечем от разбирането си за тези последни представители на XIX в. е, че тяхната псевдо-„вътрешна сила“ вече не би трябвало да ни съблазнява чак толкова. Щом ни е ясно, че техният метод на жироскопа за придобиване на психологическа сила е бил нездрав и в края на краищата е победил сам себе си, а вътрешната им нагласа е по-скоро морален заместител на личностна цялостност, отколкото истинска цялостност, би трябвало да сме далеч по-убедени в необходимостта от намирането на нов център на сила вътре в самите нас.